

PODGESLA V SLOVARČKIH BOHORIČEVIH ZIMSKIH URIC

Vseh šest slovarčkov v Bohoričevi slovnici sestoji načeloma iz homokategorialnih in abecedno površčenih iztočnic. Iztočnice, ki so v nasprotju s tema načeloma, se izkažejo za podiztočnice; z iztočnicami predhodnih gesel so v pomenskem ali izrazotvornem razmerju.

The six glossaries in Bohorič's grammar *Arcticae Horulae* (1584) are composed of homocategorial entries that are alphabetized. However, some of the entries violate both principles: the headwords belong to an incorrect grammatical category and are entered at a wrong place. They are, in fact, subentries, standing in a semantic or derivational relationship to the main entry.

0 Kot slovarnik je Bohorič dobil več priznanja šele v zadnjih dvajsetih letih. Ko mu je Rigler v posebnem članku (1967) in še znotraj knjižne monografije (1968: 202–3) prisodil avtorstvo Registra 1584 in morda tudi Registra 1578, so Bohoriča deloma začeli šteti celo za prvega slovenskega leksikografa, kar je pretirano tudi v primeru, če Riglerjeva – kritično še ne preverjena – teza drži (gl. Gjurin 1986; prav tam, v § 3, tudi opozorilo na zvezo z Riglerjevo tezo, a zgolj implicitno). Vendar je že Bohoričev edini ohranjeni in nesporno njegov slovar, pravzaprav dvakrat po troje slovarčkov (v Zimskih uricah 47–54, 55–60, 61–63, 114 do 117 (= 116), 128–134, 147–151), v marsičem res prvi: prvi ohranjeni trojezični (morda v kaki zvezi z izginulo Bohoričevo *Nomenclature trium linguarum*); prvi, če odštejemo »mednarečna« Registra, ki ima slovenščino dokazano na prvem mestu, hkrati pa prvič ob nemščini;¹ prvi, ki se omejuje na pregibne besedne vrste pri iztočnicah (nekatero so vendarle drugačne, npr. prislovna (pod)iztočnica *Poléti* 62), in prvi, ki besednovrstno in še ožjo slovnično pripadnost iztočnic izrecno označuje, bodisi v naslovu² bodisi znotraj gesla z oznako (npr. *adverb* za iztočnico *Poléti*);³ prvi, ki je obsežen predvsem zaradi številnosti glagolov, saj jih ima več

¹ Nemščina in latinščina pa sta ravno tista jezika, ki sta na prvem mestu v Dikcionariju oz. Tezavrusu (Megiser 1592 oz. 1603), bila pa sta tudi najpomembnejša jezika mednarodnega sporazumevanja naših protestantov (in pač tudi njihove prevajalske dejavnosti). Na močno vključenost Bohoričevih uslovarjenk v Megiserjevo slovarja, in s tem v osrednji slovarski tok (gl. črtež pri Lukanu 1978: 206–7), sta opozorila Breznik (1926: 111 et pass.) oz. Vrtovčeva (1940: 69–70). Stabej (1971: 144) glede tega citira samo Läg Reidovo (1967), opozarja pa, da imamo v Zimskih uricah prvi slovensko-latinsko-nemški slovarček in da se to vse do Pohlinovega Tega malega besediša (1781) v tisku ni ponovilo; mislil je najbrž na slovenskost iztočnic (Pohlinov slovar ima sicer nemščino pred latinščino), kar pa tudi ni čisto res, ker moramo upoštevati tudi Hipolitovo priredbo Uric (1715), v kateri so prirejeni natisnjeni znova Bohoričevi slovarčki imen moškega spola (na str. 21–31) in vseh treh »vrst« glagolov (na *-am*, *-em*, *-im*, 111–4, 129–37, 152–7). (V celovski priredbi Uric 1758 so latinske ustreznice odpravljene – Slodnjak 1971: 128, z zgledi Toporišič 1988: 234.)

² Toporišič 1987: 307: »Oznaka za spol je izpostavljena v naslovu, vendar seveda ne velja za sopomenke (prim. *Harta ob Papir*).« Za preostale tipe tovrstne kršitve prim. *Zhaβ – Vreme, Korba – Verbes, Srezha – Shafainje, Germénje – Grum, Opravilu – Slushba*; za trojčke: *Nevolja, pobijenje, poboj*.

³ V tem priostrenem smislu torej ne drži, da v slovarčkih »ni prislovov in slovničnih besed iz razpravnega dela« (Toporišič 1987: 306). Ni pa slovarčkov prislovov za ustreznim poglavjem in slovnične besede so notri samo kot del besednih zvez. Pač pa so med prav iztočnicami najbrž tudi

kakor npr. Register 1584 kakršnih koli glagolskih iztočnic (vštevši tiste v neosnovni slovarski obliki); prvi, ki zapisuje tudi neprve osnovne oblike, namreč poleg imenovalnika še roditelj in poleg sedanjika še nedoločnik in deležnik na *-l* (ta njegova značilnost je še posebej imenitna); ... pa tudi prvi, v katerem je abecedno povrstitveno merilo podrejeno drugačnemu⁴ (namreč merilu slovnične oblikovnosti) in hkrati kombinirano s še nekaterimi. Ta »še nekatera« bom skušal prikazati v pričujočem sestavku, izčrpno na prvem slovarčku v Uricah, toda oziraje se obilno tudi na preostalih pet.

1 Bohorič je vzel za povrstitveno merilo najprej, tj. v prvem krogu površčanja, besedno (pod)vrstnost iztočnic (merilo homokategorialnosti). Od tod je slovarčkov šestero namesto en sam. Za njim je uporabil merilo abecednosti. Šibkejša motnje spadajo še v ta okvir, npr. zaporedje *Gvant – Gumi – Gbelb – Guft*, kjer imamo bodisi 4 2 1 3, če je *u* pred *v* (kakor danes), bodisi 2 3 1 4, če sta *u* in *v* istomestna ali če je *v* pred *u*. Toda takoj za tem zaporedjem stoji *Oſhtér*, ta pa je kar 87 gesel pred svojim abecednim mestom (kjer je še enkrat uslovarjen) in spada očitno v drug, neabecednostni okvir.

1.1 Prvi (?) je ta problem načel Ramovš pred približno 70 leti (1971: 217–8). Bohoričevo »k vsaki sklanji doda[no] veliko zbirko abecedno urejenih [!] maskulin, feminin in nevter (subst. in adj.) z latinskim in nemškim pomenom, tako da moremo to zbirko šteti med prve slovenske slovarčke (prim. register v Dalmatinovem Pentateuchu in potem razširjen v bibliji)« je obravnaval sicer mimogrede – celo povezati imenske sezname z glagolskimi je pozabil, in je šele pri obravnavi spregatev v Uricah (Ramovš 1971: 219) omenil, da Bohorič za »vzgle[om] sprege« navaja »potem še večje število takih glagolov v alfabetičnem redu«. Pač pa se mu je zdelo »zanimivo«, da je Bohorič »k nemški izposojenki dodal večkrat domačo besedo, čeprav s tem kviri alfabetično zgrajeno vrsto« (1971: 218; njegovi zgledi so *Ajfrar Navidliv – Artizh Hribèz – Glaß – Glih Nikar enák – Gnadliv Miloſtiv – Goltanèz*). Vmes naj bi bil torej nekakšen Bohoričev purizem, in to bi bilo toliko »zanimivejše« zaradi nekaterih kazalnikov v nasprotno smer (prim. Stabej 1971: 204–5).

1.2 Toporišič (1987: 309–10) kakor da aludira na to mesto pri Ramovšu, ko pravi:⁵ »Bohorič jih [= sopomenke] navaja ne glede na to, ali so slovenskega izvora

povedkovniki, in sicer še drugačni od deležnikov na *-l*, npr. *Glih*, označen z *indecli[nabile]*: v celotnem Trubarjevem Katekizmu 1550 se *glih* rabi samo v povedkovem določilu (4-krat kot 3. os. ed. m. spola, vključno s primerom povedkovnika v vlogi povedkovnega prilastka (*hozmo nemu aniga pomožnika ſturiti nemu glih*), 1-krat kot 1. os. mn. m. sp.), kot prislov (2-krat, obkrat v pesmi), kot členek (26-krat, večinoma v zvezi *glih taku*) ali kot del že prave vezniške zveze *zhe (g)lih* (2-krat), *aku glih* (1-krat). – V istem priostrenem smislu ne drži, da »slovnične oznake tudi tu [= v zaglavju glagolskih gesel] ni« (Toporišič 1987: 307), seveda pa so tudi te hudo izjemne, npr. *In primo ordine, frequentativum* ob (pod)iztočnici *Luzham*. V imenskih slovarčkih je nekaj slovničnih oznak celo ob pravih iztočnicah, vendar le za nižje slovnične kategorije od tiste, dane v naslovu.

⁴ Pri tem ne upoštevam tiskanih in rokopisnih slovaroidov, kakršne sem prikazal v Gjurin 1986.

⁵ Toporišič sicer tega Ramovševega dela ne navaja ne izrecno ne prek Kidričeve literature v Slovenskem biografskem leksikonu, vendar pravi, da so o Uricah »seveda pisali vsi, ki so podajali očrte razvoja slovenske slovnice, npr. Karel Štrekel ali Fran Ramovš« (Toporišič 1987: 325), in to se pač nanaša na Ramovševo Zgodovino slovenske slovnice.

ali ne (ali celo ne iste besedne vrste). Na splošno je vendar mogoče reči, da ima več (predvsem iz nemščine) prevzetih besed domače ustreznice, kakor pa nasprotno. «Nato navaja za prevzeto proti domačemu 20 parov (iz prvega slovarčka 9, iz drugega 6, iz četrtega 5); za domače proti prevzetemu 12 (iz prvega 6, drugega 4, četrtega in petega po 1); za prevzeto proti prevzetemu 9 (iz prvega 5,⁶ drugega in četrtega po 2); za domače proti domačemu pa 16 (iz prvega 14, drugega 2) z dostavkom »tako vsaj še 40 primerov«. – Vse to drži. Brez pretenzije na izčrpnost bi lahko Toporiščevemu seznamu dodal le še *Petlar – Bushèz* za p/d,⁷ morda še *Iama – Luknja* za d/p⁸, kolikor se *luknja* ni čutila kar domača.⁹ (Kakor Toporišč, tudi jaz ne upoštevam kalkov. Prav tako tu ni mogoče več kot zgolj opozoriti na možnost prevzemanja iz nekranjskih narečij, morda tudi le (z današnjega vidika) hrvaških, v primerih kot *Zhaß – Vreme* 'tempus, zeit', *Gèrmáda – Gromazha*, *Pleménit – Schlahtén*.¹⁰) Že na tej ravni bi torej bilo število uslovarjenk, ki naj bi prekinjale abecedno zaporedje zato, da bi domača beseda stala za nemško sposojenko, strukturalno gledano, zanemarljivo.

1.3 Še zanemarljivejše postane, ko pare p/d notranje razčlenimo in jih postavimo v razmerje z ustreznimi tehnično neparnimi gesli. Tako sta npr., če se omejimo na slovarček imen moškega spola, para *Ajfrar – Naviddliv* in *Drakon – Smiet* v črkovnih poglavjih *N* in *S* uslovarjena še enkrat, tokrat v obratnem vrstnem redu, in bi po isti logiki govorila za dajanje prednosti prevzeti besedi. Še bolj bi zanj govorili pari kot *Voiřhak – Sholdner*: namreč, čemu ne *Sholdner – Voiřhak*, v obrnjenem zaporedju? Dalje: *Ofhtér* in *Shlahta* sta celo tudi samostojni gesli, ne samo (še le drugi) člen parov *Gust – Ofhtér* in *Otrozi – Shlahta*. Več – pet – je sicer primerov, ko je v drugo samostojno uslovarjen domači člen para, npr. *Tempèl – Zerkou + Zerkov*, *Zerkva* (cerkev pač lahko štejemo kar za domačo besedo), toda samo enkrat je latinsko-nemški ustreznici niz tudi v drugo popolnoma enak (*Petlar – Bushèz* 'mendicus, Betler' + *Bushèz* 'mendicus, Betler'). In res: ali ni *Zerkou* kvečjemu podpomenka besede *Tempèl*?

⁶ Peti par, tj. *Papir – Harta*, navaja na str. 307 (gl. tu op. 2).

⁷ Precizirati je treba »*regiram* – ladam, oblastujem«: zaporedje je namreč *Ladam – Regiram*, *oblastujem*; in »*prigliha* – spodoba«: *Prigliha – Spodoba*, *Pild*.

⁸ Sem bi šlo še podgeslo *Spodoba*, *Pild*, če v p/d sprejememo *Regiram*, *oblastujem* (gl. prejšnjo opombo).

⁹ Pri ugibanju, kaj je Bohorič utegnil čutiti za prevzeto, smo seveda na spolkem terenu. Oba s Toporiščem štejeva *Beteg – Betesh* med p/p, čeprav je malo verjetno, da je Bohorič poznal njuno etimologijo; kar zadeva končaj -ež pa je *betež* sploh čisti slovenizem (prim. Gjurin v tisku).

¹⁰ Bohorič ima precej sopomenskih parov, ki so v Registru 1584 kranjsko-koroški, npr. *Firřcht – Viuda* (R: *Viudi* 1 – *Firřhti* 2 – poglaunizi, vogij 3), *Voiřhak – Sholdner* (R: *Voiřzhaki* 1 – *sholnerji*, *lanzknehti* 2), *Med – Stèrd* in *Stèrd – Med* (R: *Med* 1 – *stèrd* 2), *Reka – tekozha voda* (R: *Rejka* 1 – *Tekózha voda* 2). Ima pa tudi sopomenke, ki so v R 1584 samo v bezjaško-slovenskem stolpcu, npr. *Vagam – Peřam* (R: *Vagati* 1 – *pesati* 3), prim. še *Prizha – Svidok* (R: *Prizha* 1 – *svedok* 3 – *fvidok* 4; Bohoričev *i* je seveda lahko slovenski kratki jat). Tudi *Gromázha* in *plemenit* sta v R 1584 samo v tretjem stolpcu (pod *Kvp* oz. *Shlahtén* in *fhpecerije*), pri čemer je *plemenit* v Bibliji 1584 izpričan samo v Registru; enako velja npr. za *beteg* (Boh.: *Beteg – Betesh*). Prim. še nepričakovano Bohoričevo naglasno mesto v *Pleménit* z Belostenčevim *Pleménit*, *Pleménitofzt*; toda Bohorič ima tudi *Grosóvit*, kar po Toporišču (1984: 206) kaže premični naglasni tip, in *grozovit* je kljub temu, da ga še Ba je c (1952: 59) označuje za novoknjižnega, obilokrat nevtravno rabljen v protestantskem tisku od Katekizma 1550 naprej.

(In dalje: ali sta *Guft* in *Oſhtér* res lahko vsaj blizupomenki, če že ne pravi sopomenki? Mar nista prej protipomenki?) In še dalje: če ima *Hlapzhizh* ustreznici 'puer, Knab', *Pueb* pa 'Puer, knab', zakaj potem ni para *Pueb* – *Hlapzhizh*? Prim. še *Stol* 'Sedile, sedes, Stuel' in *Shesfel* 'ſedile, ſedes, Stuell, Seſſel'; ali *Bokál* 'poculum, Becher' in *Pehar* 'calix, poculum, Becher, Kelch'; ali *Hlapèz* in *Slushabnik* oba 'miniſter, Diener'... (Če bi upoštevali samo ustreznicični niz enega jezika, bi takih parov dobili še več; nekateri bi bili gotovo nepravilni, npr. *Antverhar* 'Faber, Handtwercker' in *Kovázh* 'Faber, Schmit', kjer gre za različna pomena latinskega *Faber* – toda ali nimamo nekaj podobnega pri dejansko v par danih *Guft* in *Oſhtér*, lat. *Hospes*?) In naposled: abecedno površčenost trgajo tudi gesla, ki s prejšnjim gotovo niso v sopomenskem razmerju, včasih pa sploh v »nikakršnem« ne, npr. v slovarčku glagolov na *-em Objemlem – Dajem*.

2 Toporišič (1987) je v svojem slovenskem prevodu Uric gesla v slovarčkih deloma uredniško preuredil, med drugim tudi glede površčenosti. *Reſpáram* je npr. prestavil z začetka črkovnega poglavja *P* na začetek poglavja *R*, kamor abecedno spada. Večinoma pa je obdržal Bohoričevo povrstitev. Gesla *Posóda* npr. ni prestavil 4 oz. 5. člankov više med *Posablivoſt* in *Poſtela*; *Gori grem* je ostalo pod *Leſem* ipd. Ni se spuščal v vprašanje isto- ali raznomestnosti *i*-ja in *j*-ja (*Vjidem – vijem*), *u*-ja in *v*-ja (*Gvant – Gumi*; *Gbelb* je pomotoma izpustil). Pomembno pa je, da je uvedel vidno oznamovana podgesla: »V slovarčkih je poenoteno tudi gesljenje: podgesla se zmeraj začenjajo v novi vrsti in z umikom« (1987: 330). Njegov zgled je s sopomenko (*Gnadliv – Miloſtiv*); izrecno utemeljuje pa podgeselski status za drug(ačen) tip (1987: 307): »Za iztočno besedo se navajajo tudi frazeološke (stalnobesednozvezne) in podobne tvorjenke: **Dam** – *Naprejdám*, *Bogatu oli obilu dam*; **Delam** – *Svetu delam*. Kot nekaka podgesla se razumejo zato, ker jedrna beseda teh zvez navadno nima razvite slovnične strani (redkeje pa jo ima: *Kratèk -tkiga Sapopadèk -dka*).« Kot bomo videli (§ 6), to ni prava »podgeselskorazločevalna« značilnost; praktično pa je Toporišič umaknil in s tem izkazal večino dejanskih podgesel vseh tipov razen spornega blizupomenskega (naš § 4). Spregledanih je ostalo dobrih 30 podgesel, spet vseh tipov. Mednje ne štejem podgesel, ki nadgeslo sicer imajo, pa to zaradi Bohoričevih slovaropisnih spodrseljavev ni razvidno, npr. *Gladik* v poglavju *L* (tu § 3.5; je pa Toporišič pogodil tudi katerega takega, npr. *Kruh pezhem* v poglavju *M*, tu op. 29); kakor tudi ne »podgesel«, ki jim nadgesla manjkajo (tem je dejansko podgeselsko vlogo tako ali tako treba odreči – tu § 6). Ni videti, da bi bil Toporišič vprašanje podgesel povezoval z abecedno površčenostjo; morda je ta ali oni spregled pripisati prav temu. Po drugi strani pa je Toporišič število podgesel povečal, s tem, ko je v podgesla osamosvajal nekatere – spet ne vseh – od sopomenskih dvojničnih iztočnic (po mojem neupravičeno – § 3).

3 Sopomenke so v slovarčku imen moškega spola navedene le za 37 gesli in imajo namesto ustreznice ob sebi oznako¹¹ (recimo ji ponavljalka) »idem«, zmeraj

¹¹ Toporišič (1987: 307): »Oznaka „isto“ kaže na isti pomen predhodne enote (*Miloſtiv* kaže na *Gnadliv -iga*).«

pisano z malo začetnico. (*Le Gosd* ima pred idem še latinsko ustreznico *faltus*: tu torej ni jasno, ali idem ponavlja iz gesla *Log* le nemški ustreznici niz *Dicker wald* ali tudi latinskega *Nemus*.) Ponavljalca je podobna kazalki, saj uporabnika slovarja pošilja k drugemu (prejšnjemu) geslu po ustreznici; loči pa se od kazalke po tem, da lahko svojo vlogo opravlja le v geslu, ki stoji takoj za sopomenko. Zato je (Bohoričeva) gesla s ponavljalco, četudi se vizualno ne ločijo od drugih, treba imeti za podgesla. Občasno jih ima Bohorič res tudi prostorsko navezana linearno na gesla z ustreznici (na nadgesla), npr. *Bushèz* na *Petlar*; takrat manj zavajajo, a jih je zaradi Bohoričeve vsesplošne tehničnozapisovalne nivelizacije (le ene vrste tisk, praktično celotna razmejevalna obremenitev na enem samem ločilu: vejici¹²) še teže opaziti. – Zunaj slovarčka moških imen so sopomenke včasih vključene v iztočnični niz, npr. *Tesha*, *she*, *pesa*, *se* ali *Menenje*, *sdejnje*, *nja*, ali *Ozhitanje*, *nja*, *kolnenje*, *kleva*;¹³ v teh primerih strukturalno ne gre za podgesla, marveč za (sopomenske) dvojnice iztočnic, kakor gre za dvojnice iztočnic, le da to pot oblikoglasnih, v primerih kot *Zerkov*, *Zerkva*, *ve* (nekako vmes so besedotvorne take dvojnice, npr. *Ptiza*, *ze*, *ptizh*, *a*, da pa so prehodi res neostri, kažejo nekateri glagolski primeri z oznako *vel*, ki so Bohoriču očitno delali posebne težave¹⁴).

¹² Ravno med (nad)geslom in podgeslom, kadar sta linearno strnjeni, je sicer praviloma pika, kakor sploh (namreč skladenjska) na koncu gesel (podiztočnica pa se, kakor novo geslo, začenja z veliko začetnico): tako je v edinem primeru linearne strnitve med imeni moškega spola (*Petlar* – *Bushèz*). Zlasti v glagolskih slovarčkih pa se najdejo tudi različne (kombinacije) nedoslednosti, npr. vejica namesto pike in za njo ali velika ali mala začetnica; celo takle primer z umičnim začetkom podgesla v novi vrstici najdemo:

Drengam, *drengati*, *drengal*, [tu desni rob stolpca]
vrgeo, *dringe*,
partifkam, *idem*.

Tu gre za tiskarsko pomoto: umaknjena navznoter bi morala biti druga vrstica, ki se začne z *vrgeo*, kajti Bohoričeva gesla imajo izboklo glavo; tretja vrstica (podgeslo), pa bi se (namesto druge) morala začeti skrajno levo (gl. npr. par *Luzham* – *mezhem*). S tem je dokazano, da tudi v primerih kot

Petlar, *ja*, *mendicus*, *Betler*. [tu desni rob stolpca]
Bushèz, *idem*.

podgeslo (*Bushèz*) ni umično začet nov (vizualno samostojen) članek, ampak tekoče nadaljuje prvo vrstico. (Ista nevtralizacija je npr. še pri *Filam* – *Bafam*.) – Naše snovi se to tiče toliko, kolikor bi bil problem površčenosti iztočnic takoj drugačen, če bi se podgesla začenjala z levim umikom.

¹³ Kot vidimo, lahko v takih nizih ena ali več dvojnic ostaja brez neprve osnovne oblike (rodilniškega končaja); lahko celo vse (v podgeslu *Nevolja*, *pobijenje*, *poboj* (nadgeslo *Nefrezha*)). Pri *Menenje*, *sdejnje*, *nja* končaj *nja* ne velja tudi za *Menenje*, prim. *Odesanje*, *nja*, *odsekanje*, *nja*, zato se postavlja vprašanje, ali končaj *ve* v *Zerkov*, *Zerkva*, *ve* velja tudi za *Zerkov*: po mojem ne, ker bi sicer na podlagi podobne merodajnosti uporabnikove intuicije lahko pričakovali, da pri *Rosha*, *she*, *Gatrosha* končaj *she* velja tudi za *Gatrosha*. Sicer pa te primere navajam tu zato, ker dokazujejo, da dvojnic znotraj iztočničnega niza ne povrča abecedno merilo (za dvojnični prilastek prim. *Sdobena*, *isresana* *posoda*; *Nesmafa* v'pitju, v'jedi, v'gvan tu).

¹⁴ Bohorič je mislil, da z *vel* povezuje dvojnične oblike iste besede, v resnici pa je povezoval oblike različnih besed: *Verujem vel verjem*, *verúvati vel verjeti*, *verúval vel verjel* (obliko *verjem*, nastalo s samoglasniškim upadom iz *verujem*, je pripisal glagolu *verjeti*, prim. *verjajem*); *Iemlemr* [sic] *jemati*, *vel v'feti*, à *vsamem*: *vsel* (pomešal je člana vidskega para); *Härzhèm*, *Hèrhàti*, *vel Hèrkàti*, *Hèrhàl*, *vel Hèrkàl* (pomešal je blizuglasni sopomenki *hrčati* -im in *hrkati* -čem). Spet navajam v ponazorilo, da tudi dvojnice z »vel« niso površčene po abecednem merilu (razen seveda slučajno). Isto velja za dvojnice, povezane z »ali/oli«: *Tihu pojem*, *ali v'meß pojem* proti *Vosle veshem*, *oli delam*.

3.1 Od 37 sopomenskih podgesel v slovarčku imen moškega spola jih kar 34 prekinja abecedno površčenost. Na pravilnem »geslišču«, tudi če bi upoštevali samo osnovni dve povrstitveni načeli, besednovrstnost in abecednost, stojijo (*Beshézh*) – *Beteg* – *Betesh* – (*Birizh*), (*Star*) – *Starij* – *Stari fhi* – (*Stebèr*) in (*Vtragliv*) – *Vud* – *Vudi*¹⁵ – (*Vuk*). Pri prvih dveh od teh treh primerov kakor da gre za namerno upoštevanje abecednosti pri odločanju, kateri član dvojice naj bo nadgeslo: *betež* in *stariši* (tudi za pomen 'presbyter, Elterer') sta bili neprimerno običajnejši dvojnici, in bi s tega vidika pričakovali, da bosta za podgesli vzeta *beteg* in *stariji*.¹⁶ V zaporedju (*Vèrtar*) – *Shiv vogèl* – *Sherjaviza* – (*Voi fshak*) je kršitve abecednosti krivo že nadgeslo, je pa tudi *Sherjaviza* na abecedno napačnem mestu glede na *Shiv vogèl*, vendar obrnjena povrstitev ni bila možna, kajti Bohorič je »spolsko« načelo površčanja ignoriral samo v podgeslih; zato je tudi v črkovnem poglavju *S* nadgeslo *Shiv vogèl*, podgeslo pa *Sherjaviza*; seveda pa bi slednja lahko postala nadgeslo v slovarčku imen ženskega spola (prim. tam za moškospolsko podiztočnico *Korba* – *Verbes*¹⁷).

3.2 *Shiv vogèl* – *Sherjaviza* 'C-/carbo, glüend kolen/khol' je edini sopomenski imenski par, ki je uslovarjen dvakrat v istem zaporedju. (V slovarčku imen ženskega spola je podoben primer *Nezhast* – *Sramota* 'dedecus, vnehr' + *Nezhast*, *fhi*, *framota* 'dedecus, vnehr, fchand' v poglavju *Z* kot dvojničnoiztočnični niz + *Sramota* 'dedecus, turpitude, fchandt' v poglavju *S*.) Vdrugič v obrnjenem zaporedju uslovarjeni so 3 pari: *Ajffrar* – *Navidliv* (n. 'Aifferer'), *Drakon* – *Smiet*, *Med* – *Stèrd*; ustreznice so obakrat iste, le pri *Navidliv* – *Ajffrar* je n. 'Aifer', kar bo pač lapsus ali tiskovna pomota (lat. je obakrat 'zelotes'). Sopomenskih parov torej ni toliko kot sopomenskih podgesel (37), ampak le 33. – (Med imeni srednjega

¹⁵ Tu je ponavljalka idem pač nepravilno uporabljena, saj *Vudi*, in *pluralis usitatus* ne more biti isto kakor *Vud* 'Artus, gliedmaß'. Hipolita (1715) to ni motilo, in je geslo obdržal za ta del nespremenjeno.

¹⁶ Ni jasno, kako je treba brati *-ij* v *Starij*: kot *ij*, kot *iji*, *ji*, ali kot *i*. Stabej (1971: 185) je nastavljal starej poleg *stari* in *starij* (in *starejši*). Glede na to, da je tudi *Stari fhi* (posamostaljen) primernik, se zdi najverjetnejše *stariji*, z zapisom *ij* v imenovalniku pod vplivom latinskih oblik kot *fluuij* (Praefatiuncula str. 15), v roditelju pa takih kot *Tilijs* (r. t.). Bohorič je sicer, kot znano, zaslužen za ustalitev razlike med *i* in *j*, vendar zvezo samoglasnik + *ji* občasno še zapisuje s črko za zadevni samoglasnik plus s črko *i* ali *j* (verjetno tudi v paradigmah svojilnih zaimkov (str. 86–90) v oblikah kot *mohj*, *moih*, *svojiml fvoim*; sem seveda ne štejem *mujga* ipd.). Argument zoper branje *starij* je roditeljski končaj zapisan kot *ga*: takó ga Bohorič zapisuje pri (določnih) pridevniki na *-i*, npr. *Lahki*, *ga*, medtem ko pridevnikom, končujočim se na soglasnik, dostavlja *iga*, npr. *Star*, *iga* 'vetus, fenex, Alt'. Če je *Starij* vendarle (posamostaljen) osnovnik *stari*, potem je njegova nadgeselskost manj neupravičena, prim. (cit. po Lägerid 1967: 128) »ieft kir sem tudi kanimu starimu vom Slouenzom naprei poftaulen, d. i. Ich, der ich euch Slovenen auch als ein Geistlicher (= Priester, Presbyter) vorgesetzt bin« (Trubar, Abecedarium 1550, AIIIA).

¹⁷ Moškospolskih sopomenskih podgesel je v slovarčku imen ženskega spola 6: *Mladiza* – *Odrá-fèlk*, *Korba* – *Verbes*, *Merha* – *Mèrlizh*, *Nefrezha* – *Nevolja/pobijenjel poboj*, *Prizha* – *Svidok*, *Taht*, *ti* – *Fushèl*. Med imeni srednjega spola: *Germénje* – *Grum*. Od teh je v slovarčku imen moškega spola uslovarjen *Poboj* 'caedes, Todschlag', torej z drugačnimi ustreznici kakor *Nefrezha* – ... *poboj* 'Clades, vnfall', kjer pravzaprav *Nefrezha* – *Nevolja* predstavljata en, *pobijenje* – *poboj* pa drug pomen latinske ustreznice *Clades*: to je eden od številnih dokazov za to, da so slovenske iztočnice in nemške ustreznice v bistvu prevedki latinskih ustreznice (slovenske večinoma prek nemških, vendar v *Nefrezha* – ... *poboj* ne, razen če je zadevna nemška ustreznica s pomenom 'poboj' izpadla). Prim. *Vbijañje* v slovarčku srednjepolskih imen, s povsem enakima ustreznici kakor *Poboj*.

spola takih obratnih ponovitev ni, pač pa med ženskospolskimi *Pesa – Tesha*, drugič spet z vključenostjo v iztočnični niz: *Tesha, she, pesa, se*, obakrat z ustreznica *'pondus, gewicht'*.)

3.3 Desetkrat je podgeselska sopomenka uslovarjena še kot samostojno geslo na lastnem abecednem mestu (v slovarčku imen njej ustreznega spola). Trikrat (*Papir – Harta + Harta, Pettar – Bushèz + Bushèz, Tup – neojstèr + Neojstèr*) ni med ustreznici nobene razlike ali pa le pisavna. Trikrat je ob samostojni ugesljenki drugačen ali latinski (1-krat) ali nemški (2-krat) iztočnični niz, vendar razlika bržkone ni pomembna: *Iarmark – Sejmen* 'Emporium, Iarmarckt' + *Sejmen* 'Mercatus, Iarmarckt' (*Mercatus* se v enem od svojih pomenov prekriva z *Emporium*), *Punt – sava* 'Foedus, Punt, verpündnuß' + *Savésa* 'foedus, Bunt' (obakratna nemška ustreznica je sopomenka vdrugič manjkajoče), *Gnadliv – Milostiv* 'Clemens, mild, gnedig' + *Milostiv* 'Clemens, Gnedig' (enak primer). Štirikrat je latinski (2-krat) in/ali nemški niz (3-krat) ob samostojni ugesljenki pomembno drugačen: *Hittèr* 'pernix, schnell' bi npr. lahko poudarjalo spretnost ('tak, da v hitrem času opravi kako delo'), *Bèrs – Hiter* 'velox, schnell' pa naglost premikanja ('tak, da v kratkem času premeri kako razdaljo'), prim. geslo *Bèrsi fli 1 – Tekòzhi listarji, poti 2* v R 1584; *Shlahta* 'gens, geschlecht' ni omejeno na pomen 'potomstvo', *Otrozi – Shlahta* 'proles, Geschlecht, Kinder' pa je; *Zerkov/ Zerkva* 'Templum, Kirch' nasproti *Tempèl – Zerkou* 'Templum, Tempel, Kirch' kaže, da je podiztočnica le podpomenka, poimenujoča krščansko vrsto svetišča, templja (zanimivo pa je, da se tudi pri *Zerkov/ Zerkva* pomen očitno omejuje na stavbo in ne nanaša (tudi) na cerkveno občestvo); in *Ostèr* 'Hospes, Wirt, gastgeb' razkriva, da se pri *Gust – Ostèr* 'Hospes, Gast, Wirt, Gastgeb' zadnja dva člana nemškega niza nanašata samo na podiztočnico, prvi član pa samo na nadiztočnico, pomen prve še drugi in druge še prvi pa je bil pripisan zaradi latinske ustreznice *Hospes*, ki pomeni tako 'gost' kakor 'gostitelj': »sopomenki« sta, kot nakazano, pravzaprav »protipomenki« (gost : krčmar). – Kljub vsemu temu ostaja smiselno, ali vsaj pripravno, vsa podgesla s ponavljalko idem (tudi tista v preostalih slovarčkih¹⁸) šteti kot sopomenska, pač glede na Bohoričevo intenco.

3.4 Saj naposled tudi pri 19 sopomenskih parih, katerih noben član ni ugesljen dvakrat, glede sopomenskosti ni zmeraj vse čisto. Omenili smo že *Log – Gosd* (§ 3), čudno je *Zhaß – Vreme, Kèrhak – Pèrhak* 'Fragilis, geprechlich' (blizupomenki?), *Iesdez – fhitnik* 'Eqves, Reuter, gereißiger' (podpomenki?); seveda pa smo prisiljeni k nezanesljivemu domnevanju, ker ne vemo, ali je treba nameravani pomen iskati v pomenskem polju, ki ga soprekrivajo vse ustreznice, ali pa je Bohorič z več ustreznici nakazoval večpomensko iztočnico (oziroma, kakor smo videli, latinske ustreznice). *Iesdez* in *fhitnik*, npr., se lepo ujameta v pomenu 'vojaški konjenik'. Dodatne težave so s podgesli z besednovrstnim premikom, npr. *Lotèr – Pregnan*, zlasti ker sta obe ustreznici samostalnika ('Furcifer Schaleks-

¹⁸ V slovarčku imen ženskega spola npr. *Prigliha – Spodoba, Pild* 'Exemplum, similitudo, imago, gleichnus, vorbild' (+ *Spodoba, Spodobnuft* 'imago, Bild. Item, æqvitas, Billigkeit' + *Pild* 'Simulachrum, statua, Bild'); ali *Nesfrezha – Nevolja, pobijenje, pobjo* (+ *Pobjo*; gl. prejšnjo op.). Zgled za nepomembne razlike med ustreznici gl. v § 3.2. Zgled za enake ustreznice (le pisavno različne) je *Kunfht – Vmetelnost + v'metelnofit*. – V slovarčku imen srednjega spola npr. *Opravilu – Slushba* 'officium, Ampt' (+ *Slushba* 'fervitus, dienftbarkeit').

pueb', tj. 'lopov'; prim. *Pregnán is deshele* 'Exul, aus seiner heimet verwiesen'), ali pa *Divji* – *Divjak* z enakim premikom, le da je tokrat samostalni podgeslo pridevniku (čeprav bi glede na abecedni red moralo biti narobe), kajti da *Divji* ni morda samostalni 4. sklanjatve, kažeta ustreznicici ('Ferox, Wild'); v teh dveh parih je resnična medsebojna zamenljivost sopomenk vsekakor mogoča le v povedkovem določilu. – Ostali pari z enkratno ugesljenimi člani so: *Artizh* – *Hribèz*,¹⁹ *Beteg* – *Betesh*, *Firscht* – *Viuda*, *Pleménit* – *Schlahtén*, *Schrebèl* – *Zhaul*, *Starij* – *Starišhi*; *Shtritar* – *Fehtar*, *Studeniz* – *Sdenz*, *Svojovojlàn* – *Presjhèrn*, *Trorik* – *Shalostèn*, *Voišhak* – *Shòldner*, *Vud* – *Vudi*, *Zartan* – *Subtil*. Tisti od podpičja dalje se od onih pred podpičjem ločijo po tem, da podiztočnica abecedno spada pred nadiztočnico; vštevši više v tem § omenjene, je takih parov 10, torej dobra polovica (včasih »gre za las«: *Divji* – *Divjak*). Znotraj celotnega števila vseh sopomenskih parov v slovarčku moškospolskih imen²⁰ (37) pa je takih parov manj kot polovica: 17 (*Papir* – *Harta* ne spada mednje, ker sodi *Harta* v prostorsko poznejši slovarček).

3.5. Zelo verjetno je treba ostanek »sopomenskega« podgesla videti v geslu *Gladik* 'glat' (latinska ustreznica manjka), saj stoji na nepričakovanem abecednem mestu: v poglavju *L* med *Lagák* 'levis, gering' in *Lahki* 'facilis, leicht' (pri čemer oblikovna in pomenska razlika med *Lagák* in *Lahki* sproža še dodatna vprašanja). Po mojem je tu, podobno kot pri *Gust* – *Ojhtér*, Bohorič trpal skupaj različne pomen latinskega *levis* in še pomen enakopisnice *lëvis*: *levis* med drugimi pomeni – poleg 'lahek' – tudi 'nevelik, nepomemben' (od tod nemška ustreznica *gering*), *lëvis* pa pomeni 'gladek, raven' (od tod navidezno geslo – v resnici pa podgeslo – *Gladik* z nemško ustreznico *glat*).

4 Abecedno površčenost morda trgajo (zunaj slovarčka imen m. spola) kdaj tudi blizupomenke: pri *Rošftam* – *Ropozhem*, na primer, bi *Ropozhem* sploh ne smelo biti v tem slovarčku, ampak pri glagolih na -em, in oba glagola poimenujeta vrsto hruma. Še več: Pleteršnikov slovar ima *rovštati* opremljen z vodicilko k *roštati* in razložen z 'rasseln, rumpeln, klirren' in Cigaletov slovar ima *rovštati* IN *ropotati* pod vsemi tremi glagoli iz Pleteršnikove razlage. Pri Bohoriču je *Rošftam* 'strideo, raufche', *Ropozhem* pa 'tumultuo, rumpele'. Vendar je celo to črkovno poglavje abecedno na glavi (*Rošftam* – *Ropozhem* – *Restèrgam*, torej 3 2 1), in *Ropozhem* ima v nesedanjiških oblikah *a*-jevsko pripono: *ropotati*, *ropotal* (prim. še od Bohoriča nenavedeno sedanjiško dvojnico *ropotam*). In če primerjamo Bohoričeve ustreznice pri tem »blizupomenskem« paru z ustreznici, ki jih ima *Ropózhem*, ko je ugesljen še na ustreznem svojem abecednem mestu v slovarčku glagolov na -em, namreč 'Crepo, krache, raufche', vidimo, da je tudi par *Rošftam* – *Ropozhem* najbrž imel biti sopomenski, nadaljnje Bohoričeve

¹⁹ 'collis, Hügel'. Prim. *Hrib* 'Collis, Hügel, Berglin' (takih neporabljenih čistih in manj čistih sopomenk je še več, nekaj smo jih že omenili). Zabavno je, da je ravno nemanjšalnici *Hrib* (prim. manjšalni priponi *rtič* in *hribec*) vzporejena nemška manjšalnica (*Berglin*); razločljivo je to s predmetno-pomenskimi sestavinami podstav: *Hüg(e)l*- se nanaša na vzpetino, manjšo od take, na kakršno se nanaša *hrib-*, *hrib-* pa na manjšo kakor *Berg-*.

²⁰ V slovarju ženskospolskih imen je tudi trojček: *Buzha* – *Plotniza* – *Tiqva*. Z drugačnim zapisom celo (pomensko nepravi) četverček: *Nesfrezha* – *Nevolja*, *pobijenje*, *poboj*.

predelave pa so to zabrisale. – Prim. še *Gori grem* 'Ascendo, ſteig hinauff' za nadgeslom *Lesem* 'Repo, Serpo, krieche, Item ſcando, ſteige'. Če bi *Gori grem* abecedno res spadal sem, si ga najbrž ne bi upali imeti za podiztočnico.

5 Gotovo pa trgajo abecedno površčenost, toda malokrat, protipomenska podgesla. V slovarčku moškospolskih imen sta taki podgesli dve: *Glih* 'Similis, gleich' – *Nikar enák* 'diſimilis, vngleich' (prim. v poglavju *E* geslo *Enák* 'ſimilis, gleich, eënlich') in *Srezhèn* 'felix, glückſelig' – *Nefrezhèn* 'infelix, vnglückſelig' (prim. v poglavju *N* geslo *Nefrèzhen* 'infelix, vnglückhafftig'). Kakor niso združene v pare vse sopomenske iztočnice (prim. kar *Glih* in *Enák*), tako tudi vse protipomenske niso: nepovezane so npr. *Mosh* 'Vir, Mann' in *Shena* 'Mulier, Fœmina, Weib',²¹ *Brat* in *Seſtra*, *Mlad* in *Star*, *Bogat* in *Revèn*, *Divji* in *Kroták*... Edina povezana protipomenska para oba vsebujeta neposredno (členkovno) zaničeno protipomenko: globinsko je to tip *x* : *ne-x*, površinsko je lahko nikalni členek drugačen (*Nikar*: zdi se, da se ne le **neglih* (ali **unglih*), ampak niti *neenak* ni rabilo, zanimivo pa je pri tem, da je *Nikar enák* dano pod *Glih*, ne pod *Enák*). – Prim. v slovarčku ženskospolskih imen *Zhaſt* 'amplitudo, decus, honor, achtbarkeit' s podgeslom *Nezhafst*, *ſti*, *ſramota* 'dedecus, vnehr, ſchand' (+ *Nezhafst* 'dedecus, vnehr' – *Sramota* 'idem' + *Sramota* 'dedecus, turpitude, ſchandt'). To je morda edino protipomensko podgeslo zunaj slovarčka moškospolskih imen. »Protipomenke« kot *Lakota* 'Fâmes, hunger' – *Lebunga* 'Convivium, Wolleben' so verjetno slučajne, zato so tudi v skladu z abecedno povrstitvijo.

6 Še ena večja skupina abecednost prekinjajočih slovarskih člankov je: to so enobesedne (vštevši t. i. večdelne besede, s prostim morfemom *se*) in besedno-zvezne (ne nujno stalnobesednozvezne) tvorjenke. Slednjim – mednje spadajo tudi zveze glagola s prislovom, obravnavanim kot predpona (*Naprejdám*) – je Toporišič (gl. tu § 2) prisojal podgeselski status zato, ker da jedrna beseda navadno nima razvite slovnične strani. To sicer velja za glagolske zveze v slovarčkih 4–6; v slovarčkih imen pa imajo jedrne in nejedrne besede, ki pri pregibanju spreminjajo glasovno končnico, ustrezni končaj zapisan zmeraj, z eno samo izjemo, in sicer res za jedrno besedo: *Blagú, ga* – *Blagú na prodajo*. To o rednem zapisovanju velja za vse besedne zveze, ne le tiste, ki se navajajo »za iztočno besedo« (izjema je spet ena sama,²² tokrat za nejedrni del zveze²³). V slovarčku moškospolskih imen (če pa

²¹ Pač pa podgeslo nadgesla *Shena*, tj. *Porozhéna, shèna* 'uxor, Eheweib', ni protipomenka od *Mosh*, če upoštevamo ustreznice. Prav tako nista protipomenki npr. *Otrozi* in *Starſhi*, ker slednje v slovarčku pomeni le 'presbyter, Elterer'.

²² Bili bi dve, če bi šteli še »zvezo« *Savijanje, kokèr volzje*, vendar je tu *kokèr volzje* smiselneje šteti za t. i. določevalno gloslo (današnji prevodni slovarji jo večinoma postavljajo v oklepaj) oz. za svojevrstno označevalno pojasnilo (prim., da je *kokèr volzje* dodano dostavčno, za vejico; natančnejše utemeljitve navajam v Gjurin 1987: 319, 324–5). Opraviti imamo torej z enobesedno iztočnico *Savijanje*, spadajočo vstric drugih enobesednih iztočnic pomotoma brez roditeljskega končaja, v slovarčku imen moškega spola npr. *Shtrik* in *Isvir* (ter vstric podiztočnic *Milofſtiv*, *Smiet*, *Sherjaviza*, *Zerkoú*).

²³ Gre za nenavadno zvezo *Oblaſtnik is mej trih, edèn, a* 'Triumvir, Dreyer'. Prav bi bilo *Oblaſtnik... edèn, a, iga* (Bohoriču je bilo *en -a -u* le strnjena varianta od *eden edna ednu*). Zvezo je verjetno treba razumeti kot *en oblaſtnik izmed treh*, in ko pride *en* v dostavek in ni več ob odnosnici, je

obravnavamo glose kot del zveze, potem tudi v slovarčkih imen v celoti) namreč prevladujejo besednozvezne iztočnice, ki so res iztočnice (in ne podiztočnice), saj jih ni mogoče ne oblikovno ne pomensko povezati z geslom pred njimi: *Bokál* – *Boshji*, *Strah*, *ga*, *a*; *Krajl* – *Kraj morja*, *a*; *Lep* – *Lišni zherv*, *ga*, *a*; *Meh*, *isvuſenja* – *Mekák flaštèr*, *hkiga*, *tra*; *Oblák* – *Oblaſtnik is mej trih*, *edèn*, *a*; *Polſhter* – *Port per Murju*, *a*; *Predigar* – *Pregnán is deshele*, *iga*; *Pregnán is deshele* – *Kèr neprimóre Indeclinabile*; *Shivot* – *Shiv vogèl*, *iga*, *gla*; *Vahtar* – *Vál navodi*, *a*; *Vèrtar* – *Shiv vogèl*, *iga*, *gla*; skupaj torej 12 primerov, ko prištejemo še *Hifſhni malik*, *ga*, *ka*, ki je prvo geslo črkovnega poglavja H.²⁴ Pri vseh dvanajstih si sicer lahko mislimo, da je pred njimi izpadlo njihovo »nadgeslo«, katerega iztočnica bi bila jedrna ali nejedrna (levoprilastkovna) beseda zveze: *božji*, *kraj*, *lesnillisni*... *pregnan*,²⁵ *premoren*,²⁶ ... *vogel*. Toda v slovarčkih imen ženskega in srednjega spola si pridevniških takih nadgesel (*elefantova -e*; *elefantovu -iga*, *kuhanu -iga*, *kunſtnu -iga*) pravzaprav ne smemo umišljati, ker so pridevniki ugesljeni samo med imeni moškega spola. Še več: pridevniki *elefantov*, *kuhan*, *kunſten* niti med imeni moškega spola niso ugesljeni. Poleg tega bi kar pet zvez tipa pridevnik + samostalni v slovarčku imen moškega spola (*božji strah*, *lišni červ*, *mekák flaštèr*, *živ vogèl*

možen le v obliki *eden* (roditeljski *e(d)niga*); dodatno je lahko Bohoriča zmotila tudi dvojnica, pri kateri bi bil števniki jedro zveze: *eden izmed treh oblastnikov*. V dvojini in množini se zveza spremeni, ker morata namesto *eden* nastopiti *dva* oz. *trije* (slednji večinoma samo globinsko, površinsko bi ga nadomestil celostni zaimek: *vsí oblastniki izmed treh*). Premena z *dva/trije* kaže, da *edèn* tu ni zaimek (tudi ne kot korelat celostnemu *vsí*), sicer bi namreč ostal tudi v needninski paradigmi (im. dv. oz. mn. *ena oblastnika* oz. *eni oblastniki* itd.). Ali je Bohorič izpustil roditeljski končaj zato, ker se je zavedal, da bi s tem impliciral to napačno neednino? Takih primerov iz problematike slovarskega zapisovanja še danes nimamo v splošnem razvidu.

²⁴ V slovarčku imen ž. spola so taki primeri 4 (oz. 5), v slovarčku imen s. spola jih je 6 (zaradi preglednosti so vštet tudi tisti z določevalnimi glosami): *Antvela* – *Arja*, *nashelési*, *e*; *Elefantova kuſt*, *ve*, *kuſti*; *Nesmaſa v'pitju*, *v'jedi*, *v'gvan tu*, *je*; *Riba* – *Rinka*, *ná gárlí*, *ke*; *Elefantovu*, *ſchrajanje*, *viga*, *nja*; *limé* – *v'kup jemlenjé*, *nja*; *Koſilu* – *Kuhanu vinu*, *niga*, *a*; *Kulla* – *Kunſtnu bojovánje*, *niga*, *nja*; *Savijanje*, *koker volzje*; *Sprauliſzhe* – *Svediſhzhze*, *zhja*, *ker je veliku sved vbupe* [= *svesd vkupe*], *koker ſo ſtoſherhizhi*; dodali bi lahko še *Falſhvera*. (Kadar predhodno geslo ni navedeno, gre za prva gesla v črkovnih poglavjih.)

²⁵ *Pregnan* je res uslovarjen kot sopomensko podgeslo pod *Lotèr* (torej v drugačnem pomenu). *Hifſhni malik* je celo res tudi pod *Malik*. *Kraj morja* in *Port per Murju* bi lahko prišla v slovarček srednjepolskih imen pod *Morje*, in *Kèr neprimóre* bi lahko prišel v slovarček glagolov na *-em* pod *Premorem*; za druge pa niti »medslovarčkovno« ni najti ustreznih nadgesel.

²⁶ Tj. *premožen*. Pleteršnik izpričuje iz protestantovskih del *premoren/premožen* le v pomenu 'premagán', *Kèr neprimóre* pa Bohorič razlaga z 'impos, vnuermügig' (na str. 78 v neslovarskem delu *Uric kèr nepremore* 'vnuermügig', z nepomotnim – oz. nereduciranim? – *e* v *-pre-*). Toda prim. pri Pleteršniku *premorenjè* 'das Vermögen' iz Schönlebnove, torej v bistvu Hrenove, druge, izdaje Evangelijev in listov. – Upoštevajoč siceršnjo lastnobesednost nikalnice (*ne premore*), ni Bohoričevi uvrstitvi zveze *Kèr neprimóre* na mesto, kjer bi stal glagol *premoči* ali pridevnik *premoren*, kaj očitati, kajti osebek te zveze je zaimek, in če bi ga bil vzel za nosilca uvrstitve, bi se vse zveze, začenjajoče se s *kèr*, znašle v slovarju na istem mestu. (Pač pa bi teorija lahko zagovarjala uvrščanje zanikanih glagolskih zvez pod nikalnico, zaradi sopomenskih izpeljank: tako bi se *nepremožen* in *kdor/ki ne premore* znašla v slovarju skupaj.) Zanimivo je, da je Bohorič drugo zvezo z S-zgradbo, podgeslo *Kèr pilde dela*, *oli sresuje*, uvrstil pod nadgeslo *Pild*, to je pod besedo, ki v besedni zvezi nastopa kot predmet in bi bila podstava oz. določilni del potencialne tvorjenke (**pildodelec*, **pildar* ali kaj podobnega), torej pod psihološko najprominentnejši člen besedne zveze. Ta uvrstitev se zdi boljša kot uvrstitev pod katerega koli od obeh členov prisojevalne zveze (osebek *Kèr* oz. povedek *dela/sresuje*) in bi jo načeloma kazalo priporočati še danes.

v poglavju *S*, *hišni malik* v poglavju *H*) in vse take zveze v slovarčkih imen ženskega in srednjega spola (*elefantova kust*; *elefantovu šrajanje*, *kuhanu vinu*, *kunštnu bojovánje*) prišle pod pridevniška umišljena nadgesla, in le zveza *živ vogèl* v poglavju *V* pod samostalniško umišljeno nadgeslo, to pa bi bilo v nasprotju s tem, da Bohorič take zveze, kadar nadgesla res imajo, uvršča pod samostalniško nadiztočnico, torej pod skladenjsko jedro, npr. *Hišni malik* pod *Malik*, *Boshja muzh* pod *Muzh* itd., z eno edino izjemo: *Kratèk*, *tkiga*, *Sapopadèk*, *dka* stoji pod *Kratèk* (in ima tudi roditeljski končaj pridevnika zapisan na netipičnem mestu, tako da besedno zvezo prekinja²⁷). Zaradi tega je vse tiste zveze, pri katerih bi si morali umišljati izpadlo nadgeslo, a so že brez tega uvrščene na ustrezno abecedno mesto, bolje kakor za »podgesla brez nadgesel« imeti za navadna, samostojna gesla. Geslo *Shiv vogèl* v poglavju *S*, za geslom *Shivot*, na ta način celo šele pride na ustrezno abecedno mesto, kažoč ne le uvrščenost po prvi besedi zveze, ampak celo absolutno abecedno površčanje kot Bohoričevo načelo, potrjeno še z zaporedjem *Krajl* – *Kraj morja*: šele če zanemarimo medbesedni presledek in gledamo v besedni zvezi strnjen črkovni niz, spada (Shi)v-v(ogèl) za (Shi)vo(t) in (Kra)j-m(orja) za (Kra)jl. Neabecedno uvrščene ostanejo tako samo zveze *Shiv vogèl* v poglavju *V*, *Kèr neprimóre* (z S-zgradbo, v pogl. *P*) in v slovarčku imen srednjega spola *v'kup jemlenjé* (v pogl. *I*) – te je tedaj imeti za napake v abecednem površčanju. Prim. v slovarčkih glagolov: *Gledam* – *Doli gledam* – *Grem gledat*, ali *Hodim* – *Hodim pošhtengah*,²⁸ ali *Sturim* – *Spet sturim* – *Popravim* – *Dobru sturim*, ali *vèrshem* – *pervershem* – *Doli vèrshem* – tu so res podgesla; toda v *Reslòzhim* – *Ribe lovim* in *se svetim* – *Svirjafzhinolovim* nista člena zaporedij v nikakršnem logičnem medsebojnem razmerju, *Lovim* in *Riba* stojita predaleč, *zverjaščina* pa sploh ni posebej ugesljena – tu imamo torej opraviti s samostojnimi gesli na ustreznem abecednem mestu; in *Mejlem* – *Kruh pezhem* ali *Pridem* – (*Spet pridè* –) *se Napuhujem* – *Prozh vsdigujem* kaže samostojna gesla na napačnem abecednem mestu, pri čemer si je za *Kruh pezhem* komajda mogoče zamisliti ustrezno nadgeslo,²⁹ *se Napuhujem* bi ga dobilo v *Puham*, a ta seveda spada v slovarček glagolov na *-am* (in tam ga res najdemo, s podgeslom *Smerzhim*), *Prozh vsdigujem* pa je glede na to, da *proč* kot prislov ne more biti nadgeslo, po absolutnem abecednem načelu na ustrezno mesto uvrščena zveza (kot podgeslo bi bila uvrstljiva pod *v'sdignem*). Vse to upravičuje sum, da bi slovarčki v Uricah utegnili biti

²⁷ Sicer zmeraj na koncu, npr. *Sdobena*, *isresana pofoda*, *ne, ne, de*. Končaj(i) zmeraj »preskakuje(jo)« tudi desne prilastke (npr. *Kraj morja*, *a*), in sicer zmeraj tudi takrat, ko je desni prilastek mogoče imeti za zgolj določevalno glosno, npr. *Meh*, *isvufenja*, *a*. Tako je, kot smo videli, tudi pri besednih zvezah brez nadgesel, razen pri *Svedshizhe*, *zhja*, *ker je veliku sved vbue*, *kokèr so stoshershizhi*: tu je roditeljski končaj pred glosno zato, ker je glosa tako dolga (že prava slovarska razlaga).

²⁸ *Hodim pošhtengah* 'gehe die stiegen hinauff', brez latinske ustreznice. Prim. ustreznice pri *Lesem* – *Gori grem* na koncu § 4.

²⁹ Najverjetnejša razlaga za to, zakaj je *Kruh pezhem* 'pinso, bachbrot' prišlo pod *Mejlem* 'Molo, male', je večpomenskost ustreznice *pinso*: poleg 'kruh pečem' pomeni tudi 'meljem' (*pinsor* = 'pek' in 'mlinar'). Torej gre vendarle za nad- in podgeslo, čeprav jima nobenemu, kakršna dejansko sta, ne moremo priznati, da svojo vlogo tudi res (še) opravljata. (V poglavju *P*, pod nadgeslom *pezhem* 'torreo, dörre, brate', ima *Kruh pezhem* lat. ustreznico pomensko določeno s predmetom: 'Panem pinso, bache Brot'. Pod *Sushim* 'Torreo, dörre' je *pezhem* kot sopomensko podgeslo; med imeni moškega spola je tudi geslo *Kruh*.)

prirejen izveček iz prvotno drugače urejenega slovarja. (Za to govorijo še drugi razlogi.) Da pa je Bohorič verjetneje prvotna podgesla osamosvajal v samostojna gesla, in ne narobe, na to poleg že povedanega kaže zaporedje *Objemlem – Dajem – Obilu dajem – Oplazhem [= Obplazhem] – Obplakam – Obfejsem*, v katero je Bohorič skupaj z *Obilu dajem* pomotoma prenesel še *Dajem*, pač prvotno nadgeslo v poglavju *D* (prim. *Dam – Naprejdám – Bogatu oli obilu dam* in še ustreznične nize: *Dajem* 'do, gibe', *Dam* 'Do, gibe', *Obilu dajem* 'largior, gib reichlich', *Bogatu oli obilu dam* 'gib reichlich' brez latinskega niza). Tudi zato imamo lahko besedne zveze, tvorjenke in vidske pare, kadar nimajo neposrednega nadgesla, za prava gesla, npr. *Napnem – Naprej grem – Narasen dejem*,³⁰ *Odprem – Odvsámem – Odveshem*,³¹ *Pojem – (Tihu pojem –) Pokashem*,³² prav kakor imamo za prava gesla sopomenke brez nadgesel, npr. (*Shkropim –*) *Shumim* 'strideo. Raufche' in *Rofhtam* 'strideo. raufche' na začetku poglavja *R*.³³ Le njihovo včasih »obupno napačno« abecedno uvrščenost (prim. že omenjena *Kruh pezhem* in *Refpáram* v poglavju *M* oz. *P*) si najlaže razlagamo s suponiranjem nadgesla. Ni tudi nujno domnevati, da so bila prvotno npr. vsa besednozvezna gesla podgeselsko pripeta na tako ali drugačno nadgeslo. Kadar je besedna zveza

³⁰ Prim. *Grem – Mumu vel mimu grem – Nutër grem – Mumu vun grem* in *Dam – Naprejdám ter Dejem*.

³¹ Tu bi *Odvsámem* 'Adimo, nim darvon' moralo stati za *Odveshem* 'Solvo, löße auff'. – Prim. *v'samem – s'filo v'samem – prozh v'samem – Odvsamem* 'Adimo, nimb hin' in *Veshem – Vosle vshem, oli delam – Odvëshem* 'Solvo, löße auff'.

³² Ta *Pokashem* in na svojem abecednem mestu stoječi *Kashem* imata povsem enak ustreznični niz ('Oftendo, zaige', le da je pri *Kashem* pomotoma stavljeno *Osteudo*). Podobno še *Kojlem* 'findo, spalte' s podgeslom *Rafkojlem* 'idem quod findo'. Tako nas upravičuje v *Refpáram* kot prvem geslu črkovnega poglavja *P* (!) videti vidski par neuslovarjenega (izpuščenega?) nadgesla *param*. (Prim. *Kalam* 'findo, Spalte'.) Na podlagi ustreznice bi lahko samostojno geslo *Poklzhem* 'voco, accerso, rüffe' videli v paru s *Klzhem* 'voco, rüffe', ki ima podgeslo *Pèrkklizam* 'Accerso, berüffe'. Seveda pa ima tudi v najmanj spornih tovrstnih parih člen s predpono malo premaknjen pomen (prim. *kažem* : *pokažem/razkažem*), in to se večinoma odraža v ustreznicih, npr. *Beshim* 'Fugio, fliehe' s podgeslom *v'Beshim* 'Effugio, entfliehe' in, na svojem abecednem mestu, *v'beshim* 'Effugio, entlauff'. Čiste vidske pare brez predpone ali z isto predpono (in istimi ustreznici), ki bi bili uslovarjeni skupaj, hkrati pa vsaj en člen para še posebej, je teže najti; *Popraulam* je npr. razložen s 'farcio püßse, peßfere' in ima sopomensko podgeslo *flikam*, *Poprávim* pa z 'Reficio, mach wider' (kar dvakrat: na svojem mestu in kot podgeslo nadgesla *Spet sturim* 'Reficio, mach wider'). Toda prim. *Premágam* 'vinco, vberwinde' in *Premorem* 'vinco, supero, vberwinde', *Premagam* 'idem' (za nedovršenost glagola *premagam* prim. na str. S9 prevod šestomera iz Eneide (gl. Gantar 1971: 102) *dokler nefrezha premaga, satu se v'dajmo, oli bodimo pokorni* 'Superat quoniam fortuna sequamur'). Tako še *Luzham* 'Iacio, würffe' s podgeslom *mezhem* 'idem' nasproti *Luzhim* 'iacio, würffe' z linearno navezanim podgeslom *Luzham* 'In primo ordine, frequentativum, idem' (čemer sledi še vizualno samostojno podpodgeslo *Pèrluzhim* 'adjicijio, würff hinzu' z linearno navezanim podpodpodgeslom *pèrvèrshem* 'idem', v poglavju *P* glagolov na -em pa je *Pèrvèrshem* 'adjicijio, würff zu' tudi samostojno geslo). – Toporišič (1987: 309), brez problematiziranja površčnosti: »V slovarskem delu je nekajkrat navajal čiste vidske dvojnice: *se giblem – se ganem, izmaknem – piplem, nagnem – nagiblem, objemlem – obimem, oplačem – oplakam* (morda), *premorem – premagam, zanesem – zanašam, lučim – lučam* (vendar tudi *nagnjetem = nabašam*).« V vseh Toporišičevih primerih je drugi člen para linearno navezan na geslo prvega, *obimem* pa je celo dvojnica v iztočničnem nizu (*Objemlem vel obimem*). *Piplem* je uslovarjen tudi samostojno, a takrat z ustreznici *'vello, rüpfte'* (*Ismákнем = 'Eripio, Reifsheraus'*) in s sopomenskim podgeslom *fkubem*, ki je z *véliko* (*Skubem* 'vello, Rüpfte') prav tako še na svojem abecednem mestu.

³³ Prim. še *Rezhem – Ropózhem* 'Crepo, krache, raufche' (nasproti *Rofhtam – Ropo-zhem* 'tumultuor, rumpele'), gl. § 4.

na ustreznem abecednem mestu, kadar ima (hkrati) ustreznice težko povezljive z ustreznici v možnih bivših nadgeslih,³⁴ zlasti pa, kadar takih nadgesel v nobenem slovarčku ni najti, imamo čisto lahko opraviti s prvotnim stanjem: *Kunfhtnu bojovánje*, na primer, stoji pravilno za množinskim geslom *Kulla* ('voz') in ima latinsko ustreznico 'Stratagama' nepovezljivo s *Kunfht* 'Ars, kunst', ki bi ob odsotnosti gesel *kunšten* in *bojovanje* edino prišlo v poštev za nadgeslo. Toda prim. nemško ustreznico 'künftlichs kriegs stück' in dejstvo, da je npr. v *kup jemlenjé* 'Synecdoche, begreifung' vendarle tam, kjer bi moralo biti *jemlenjé*, čeprav niti po nemški ustreznici ni povezljivo z najbližjima možnima nadgesloma *Iemle[m]* 'nime' in v *samem* 'nimbe' in čeprav se glagolnik *jemljenje* sam morebiti niti rabil ni.

6.1 V slovarčkih glagolov so samostojna besednozvezna gesla verjetno v manjšini glede na besednozvezna podgesla. V slovarčku imen moškega spola je obratno: samo 8 besednih zvez ima neposredna nadgesla (vmes je enkrat še sopomensko podgeslo: *Punt, a – sava* 'idem' – *Punt, zhes gosposzhino, a*). Ena od njih je protipomenska (zveza s členkom *Nikar enák*, stoječa za *Glih* – gl. tu § 5). Pet se jih na prvi pogled zdi podpomenskih: *punt čez gosposščino*, npr., bi lahko bil vrsta punta, prim. še nemški ustreznici pri *Stol, à 'Stuel' – Rihtni stol, ga, a 'Richt-stuel'*. Toda latinske ustreznice v zadnjem primeru so 'Sedile, sedes' – 'Tribunal', in kažejo, da je *Stol* res 'sedež', *Rihtni stol* pa ni vrsta takega sedeža: v nadgeslu je 'stol¹' v podgeslu pa 'stol²', tj. 'sodišče' (prim. *sodni stol, stol sedmorice* ipd.). Podobno je *Punt zaveza* ('Fædus, Punt, verpündnuß'), *Punt* v podgeslu pa upor ('Seditio, Auffrühr wider die Oberkeit' – nemška ustreznica kaže, da je *zhes gosposzhino* preprosto prevedek njenega prilastka in da ga je mogoče imeti kar za določevalno gloslo, razločujočo *Punt²* od *Punt¹*, vsekakor pa ni obvezni del zveze: *punt* že sam ustreza latinskemu *Seditio*, po potrebi pa, v besedilu, dobi še določilo *čez gosposščino*). Enako je *Méh, á 'Follis, Blaspalck'* (v nadgeslu) meh kot priprava za dovajanje zraka (npr. kovaški), *Meh, isvu fenja, a 'vter, schlauch vom leder'* pa (usnjen) meh za shranjevanje in prenašanje tekočin, zrnja (npr. vinski): tudi tu *isvu fenja* ni obvezni del zveze (kakor tudi *vom leder* ni). Pri *Slep na enim ozhéfi, iga 'Cocles, einaugig'* (pod *Slép, iga 'cecus, plind'*) pa prilastkovni del sicer je obvezna sestavina zveze in tudi podiztočnica je nekakšna podpomenka ('slep' – 'polslep'), toda (samostalniška?!) ustreznica *Cocles* razkriva, da dovolj presenetljiva zveza *Slep na enim ozhéfi* gotovo ni bila uslovarjena kot podpomenka, ampak prej iz nekakšnih šolniških vzrokov (Bohorič je bil sam šolnik): beseda *Cocles* je znana iz klasične latinščine menda izključno kot vzdevek, npr. – po Herodotu enookih – Arimaspor (Wiesthaler 1923: 223, 467; Harvey 1967: 39) in Publija Horacija Koklita, Rimljana, ki je l. 509 pr. n. š. z dvema sobojevnikoma, nato pa sam, branil most čez Tiberio (Pons Sublicius) pred etruščansko vojsko kralja Larsa Porzene, dokler niso tovariši za njim mostu zrušili in tako presekali dohod v Rim (nakar je ranjen skočil v Tiberio in jo preplaval z rokami). Taka gesla bodo morda pomagala dognati Bohoričeve slovanske vire (kak latinsko-nemški slovar?). Tudi *Hifhni malik* 'lar, Hausgott' (pod *Malik*

³⁴ Npr. *Navado jimam* 'Soleo pflge' (prvo geslo v poglavju N) : *limam* 'habeo, habe' (*navada* ni ugesljena, *je Navadim* ima ustreznici 'confvefco. gewohne').

'idolum, Bild, Götz') z ustreznico *lar* kaže na izhajanje od latinščine; vsekakor imamo tu spet *malik*¹ 'podoba, kip kot bog' in *malik*² 'nekrščansko božanstvo'. Vsakršna podpomenskost je seveda izključena pri preostalih dveh besednih zvezah: pri *Kratèk, tkiga, Sapopadèk, dka* zato, ker je njegova nadiztočnica *Kratèk, tkiga* besednovrstno drugačna,³⁵ pri *Kèr pilde dela, oli sresuje* 'Statutarius, Bildhauer' pa zato, ker je nadiztočnica (*Pild, a* 'Simulachrum, statua, Bild') njegov skladenjski predmet.³⁶

6.2 Tudi v slovarčkih imen ženskega in srednjega spola za razmerje večine besednozveznih podgesel do njihovih nadgesel bistvena določilnica ni pomen. Ta je bistven le pri treh besednozveznih podgeslih, ki so z nadgeslom sopomenska: *Elefantova kufst – Slonova kufst, Falsjhvera – Krivavera, Reka – tekozha voda*. Sopomenska besednozvezna podgesla so samo v slovarčku imen ženskega spola, prav tako sopomenski besednozvezni pari. Kakršna koli besednozvezna nadgesla manjkajo v slovarčku srednjepolskih imen, razen če vzamemo, da npr. *Hrushevu drevu* v zaporedju *Drevu – Hrushevu drevu – Zhreshnovu drevu* igra navzgor vlogu podgesla, navzdol pa nadgesla; a to ni smiselna rešitev, ker bi, prvič, potem morali kakovost statusa podgesla *Zhreshnovu drevu* določati primarno glede na *Hrushevu drevu* (npr. da bi mu dali status »blizupomenke«³⁷) in ker, drugič, tudi v zaporedjih kot *Opravilu – Slushba 'idem' – Purgarmashtrovu opravilu* ali pa *Mladiza – Odráfèlk 'idem' – Mladiza od tatelne zadnje* podgeslo vežemo, iz očitnih razlogov, naravnost na vrhnje nadgeslo. Zanimivo »tropodgeselje« imamo pod nadgeslom *Shtala* 'stabilum, Stall': latinske ustreznice podiztočnic so izpeljanke (oz. sprevrženke iz izpeljanega pridevnika), nemške so zloženke, same podiztočnice pa zveze samostalnika s pridevniškim prilastkom (očitno kalki nemških ustreznice, če pomislimo na možnosti, kot so *volovnjak/volovnik, ovč(n)jak, kozjak*): *Voloufska shtala* 'Bovile, Ochsenstall' – *Ovzhja shtala* 'Ovile, Schaffstall' – *Kosja shtala* 'Caprile, Geißstall' – in sicer v prav tem vrstnem redu, neabecednem glede na katerega koli od treh jezikov: podgesla si nikjer ne sledijo po abecednem načelu (razen slučajno, kakor pri *Hrushevu drevu – Zhreshnovu drevu*). Vseh 7 oz. 6 z (vrhnjim) nadgeslom nesopomenskih besednozveznih gesel v slovarčkih imen ženskega oz. srednjega spola bi bilo laže kot pa istovrstna podgesla med moškospolskimi imeni imeti za podpomenska, prim. z že navedenimi še *Shena – Porozhéna, shèna; Blagú – Blagú na prodajo; Pitje – Nebéfsku, boshje pitjé; Snamjnje – Shgánu snaminje*. Natančnejši pogled vendarle kaže, da je podpomenskost bolj posledična, spremna značilnost, bistveno pa je formalno,

³⁵ *Kratèk Sapopadèk* 'Epitome, kurtzer begriff' je še eno geslo, ki kaže na »prevajanje« kakega latinsko-nemškega slovarja (ali nemško-latinskega, ki pa je bil sestavljen z izhodišča v latinščini). Sem spada npr. še *Mekák flashùèr* 'Malagma, Weichpflaster', *Goluf* 'Sophista, betrieger', *Sdobena, isresana posoda* 'Toreuma, ausgegraben Gefchier', *Elefantovu, schrajanje* 'Barritus, Elefanten geschrey', *Nebéfsku, boshje pitjé* 'Nectar, tranck der Götter' in kup drugih, vse tja do na videz nedolžnega gesla *Tram* 'laquear, balken, Tram' (lat. *laquear* = 'intarzirani/odsekanj/izrezljani strop'). Sploh je pomenski svet Bohoričevih slovarčkov (zlasti imenskih) učen, deloma eksotičen: *Smišhlauz* 'pesnik', *Samorogazh* 'enorog', *Shidanik* 'sviloprepjka', *Materia, Magnét, Gumí*...

³⁶ *Kèr pilde dela, oli sresuje* je čisto priložnostni prevod; nemogoče je, da bi Bohorič prišel do takih iztočnic, če bi bil izhajal iz slovenščine.

³⁷ Namreč v smislu sovrstne podpomenskosti *hruševega* in *črešnovnega drevesa* v razmerju do nadpomenke *drevo*.

površinsko razmerje: glasovna ali pisno-glasovna istovetnost jedrne besede z nadiztočnico. Prim. latinska iztočnična niza nadgesla *Pofóda* 'vas, fjs,³⁸ geschier, Faß' in podgesla *Sdobena, isresana pofoda* 'Toreuma,³⁹ ausgegraben Geschier'; ali pa nadgesla *Muzh* 'Robur, Sterck' (v ospredju je telesna, »hrastovska«⁴⁰ moč) in podgesla *Boshja muzh* 'Numen, Göttlicher gewalt'. Na splošno gre tudi tu za bolj ali manj posrečeno nemško-slovensko opisno prevajanje latinskih ustreznice, prim. še *Mladiza od tatelne* 'špadix⁴¹ ein zweig von einem Datelbaum'. Ko bi bilo odločilno razmerje podpomenskosti, bi morali pod *Drevu* priti npr. tudi *Hrušhka* 'Pyrus, Bierbawm [!]' (ne pa oz. ne le *Hrušhevu drevu* 'pyrus, Birnbawm') in *Vërba* iz slovarčka ženskospolnih imen. In pod *Létú* 'Annus, lar' ne le pobesedena zveza *Poléti* 'Æftas, Summer', ampak še kak letni čas, npr. neuslovarjena, a na str. 27 Uric izpričana *sima*. – Vse »podpomenke«, ki so izrazotvorno (tj. besedotvorno v širšem smislu tudi tvorjenja besednih zvez in, v slovarčkih glagolov, oblikotvornih oblik) povezane z nadiztočnico, spadajo med podgesla, ki bi jim lahko rekli istodružinska: njihova iztočnica ali vsaj ena njena beseda ima z iztočnico nadgesla skupen koren.

7 Povzemimo: Nekateri iztočnice v Bohoričevih slovarčkih grobo kršijo (sicer za tisti čas zgledno) abecedno površčenost in včasih tudi ne spadajo v besedno oz. oblikoslovno (pod)vrsto, napovedano v naslovih slovarčkov. Te iztočnice je treba imeti za podiztočnice. Njihov slovarski članek (podgeslo) se večinoma ne razlikuje od »normalnih« gesel (in od nadgesel) niti tipografsko niti kako drugače tehnično. Deloma so podgesla vendarle linerarno navezana na svoja nadgesla, tvoreč z njimi vizualno en sam slovarski članek (zlasti tip 2b₂ – gl. § 7.1); podgesla tipa 1a pa so praviloma oznamovana s ponavljalko. Podgesla, ki kršijo abecedno površčenost, nam pomagajo odkriti tudi druga podgesla, ki so abecedno na ustreznem mestu in zato še teže opazna; oboja pa nam omogočajo nekaj vpogleda v genezo Bohoričevih slovarčkov.

7.1 Tipologijo podiztočnic glede na njihovo razmerje do nadiztočnic lahko povzamemo binarno:

(1) Podiztočnica je v pomenskem razmerju do nadiztočnice (morebitna njuna sokorenskost, npr. pri *vadim* 'confveſco, gewohne' – *ſe vadim* 'idem' ali pri *Srezhèn – Neſrézhèn*, je nebitvena, spremna značilnost).

(1a) Podiztočnica je sopomenka nadiztočnice. Včasih razmerje med njima kljub ponavljalki *idem* uhaja iz še sprejemljivega okvira sopomenskosti, npr. kadar gre le za enostransko zamenljivost nadpomenke s podpomenko (*Tempèl – Zerkoú*), ali celo za prevedka različnih pomenov latinske ustreznice (*Guſt – Oſhtér* 'Hofſes' – to je eden od dokazov v prid podmeni, da so Bohoričevi slovarčki, ali

³⁸ Tu je Bohorič izjemoma zapisal roditeljski končaj tudi ustreznici (tako npr. še pri *Ofliza* 'Cos, tis, Wetzſtein').

³⁹ Torej ne nujno le posoda. Prim. Belostenec⁴⁰ v razlago: »Delo na ferk izdelano, izſztrugano delo... lepo zrezano delo«.

⁴⁰ Lat. *robur* = 'hrast', pomen 'moč' je prenesen.

⁴¹ Belostenec: »Veja, ſzvers dreva palme z-ſzadom odlomljena.«

njih predloga, nastali z izhodiščem v latinščini, npr. na podlagi latinsko-nemškega slovarja). – Sopomenskim podiztočnicam podobne so sopomenske dvojnice iztočnic (*Trefshlika, ke, mersliza, ze*).

(1b) Podiztočnica ni razložena s ponavljalko, ampak z lastnim iztočničnim nizom (drugačnim od niza ob nadiztočnici); razmerje ni sopomensko.

(1b₁) Podiztočnica je blizupomenka nadiztočnice (*Lesem* 'Repo, Serpo, kri-eche, Item scando, fteige' – *Gori grem* 'Afcendo, fteig hinauff'). Malo primerov. Morda so nehote nastali iz tipa 1a in 2a, ko je Bohorič slovarčke predelaval (prestavljal in očitno tudi izpuščal gesla, spajal ustreznične nize ipd.).

(1b₂) Podiztočnica je protipomenka nadiztočnice (*Zhafst* – *Nezhafst, fti, framota; Glih* – *Nikar enák*). Spet malo primerov, in ni povsem nemogoče, da bi bili nastali iz tipa 2a in 2b₁; ker pa so pomensko samosvoji in ker *Nikar enák* ni uvrščen pod *Enák*, jih je bolje obravnavati posebej.⁴²

(2) Podiztočnica je v formalnem razmerju do nadiztočnice: koren (vsaj ene od besed) podiztočnice je isti kakor koren nadiztočnice. (Pomensko razmerje med pod- in nadiztočnico tipološko ni bistveno in je včasih hudo zabrisano, npr. *Pufstim* – *Odpufstim, Sanéfsem* 'Ignofco, verfchone, halt zu gut' (– *Sana-fham* 'idem') – *Se sanéfsem* 'Fido, confido, vertrawe'; v slednjem zgledu pa ponavljalka ob nedovršniku vendarle kaže, da je Bohorič vsaj tip 2b₂ istovetil s tipom 1a.)

(2a) Podiztočnica je besedna zveza, vsebujoča nadiztočnico (pretežno kot jedro zveze) ali njeno (oblikotvorno/slovno) obliko: *Molim* – *Srezho molim, stojim* – *Supèr stojim, Tifhim* – *v'kuptifhim; Vidim* – *Grém viditi, Gledam* – *Doli gledam* – *Grem gledat, Pild* – *Kèr pilde dela, oli sresuje*. Tu je veliko kalkiranega, prim. še *Shenem* 'pello, ago, Treibe' – *Prozh shenem* 'Depello, Treibeweck' – *Spet shenem* 'Redigo, Treib Wider', ali *se v'ganem* 'Cedo, Weiche' – *se prozh v'ganem* 'Discedo. Weiche von' – *se nasaj v'ganem* 'Recedo, Weiche hinderfich'...; kalki so večinoma po nemščini.

(2b) Podiztočnica je enobesedna tvorjenka iz nadiztočnice.

(2b₁) Podiztočnica je besedotvorna, ne oblikotvorna tvorjenka: *Vabim* – *s'va-bim* – *isvabim, Svetim* 'Luceo, fcheine' – *se fvetim* 'Fulgeo, glentze'. Kakor pri 2a tudi tu podiztočnica »vsebuje«⁴³ nadiztočnico, večinoma celo v nespremenjeni obliki, toda prim. *Klizhem* – *Pèrklizam* in *Létú* – *Poléti*. Bohorič je glagolske zveze s prislovom tipa *v'kuptlazhim* (2a) obravnaval enako kot predpanske glagole; v tem smislu so »kombinirane«⁴³ podiztočnice v primerih kot *Tòlzhem* – *v'kup stolzhem* neprvostopenjske tvorjenke, primerljive z *Snam* – *Sposnam*⁴³ in uvrstljive sem, v 2b₁, bolj kakor v 2a, razen če *stolzhem* vzamemo za oblikotvorno, dovršniško obliko od *Tòlzhem*, toda pri *v'taknem* – *v'kup staknem*, na primer, bi tudi taka

⁴² Protipomenska podgesla so samo v slovarčkih moško- in ženskospolskih imen; *Hozhem, hotéti* in *Nezhem vel nozhem, nehtéti* ima Bohorič vsakega v svojem črkovnem poglavju; zanikani *limam* rabi samo zunaj slovarčkov (S7, S38: *nejma*).

⁴³ *Sposnam* tudi abecedno pride na isto mesto, zato je mogoče tudi dvomiti o njegovem podgeselskem statusu, zlasti ker v ustreznih ni prave opore: *Snam* 'fcio, nofco, Weiß. kan', *Sposnam* 'Fateor, bekenne'. – Vmesnega *poznam* je uslovaril šele Megiser (v obeh slovarjih), pa še to le v zvezi *enu od drusiga posfnati*.

zvijača odpovedala.⁴⁴ – Tip 2b₁ je, če 1b₂ štejemo za samostojen tip in zanemarimo *Poléti*, najti samo v slovarčkih glagolov.

(2b₂) Podiztočnica je vidska ustreznica nadiztočnice (spet, seveda, samo pri glagolih): *Sanéfem* – *Sanašham*, *Kojlem* – *Raškojlem*. Ta podgesla so, kadar je obrazilo priponsko (*Luzhim* – *Luzham*) ali priponsko-prevojno (*še Giblem*, *Gibati*, *Gibál* – *Seganem*, *ganiti*, *ganil*), praviloma linearno navezana na nadgeslo.

Prehodi med tipi so neostri. Mogoče je Bohorič razlikoval samo dva tipa podiztočnic: sopomenske in »sokorenske« (istodružinske, njemu morda paronimične⁴⁵ v smislu izpeljanosti iz istega korena), pri čemer bi bil štel naš tip 1b₂ med »sokorenske«, 2b₂ pa med sopomenske. – Nadgesla ponekod manjkajo (*Respáram*). To zbuja vtis, kakor da je Bohorič podgesla naknadno osamosvajal (manj verjetno obratno). Vsekakor se zdijo slovarčki v Uricah preurejen izveček iz starejšega, drugače urejenega slovarja. Ta bi lahko bil Bohoričevo Imenje treh jezikov (*Nomenclatura trium linguarum*); kolikor o njem sploh vemo (Gjurin 1986: 367, op. 6), bi po velikosti ustrezal za tak vir, pa tudi nekatera »šolniška« gesla (*Slep na enim ozhéfi* 'Cocles') bi bila v skladu z njegovo namenjenostjo šolskemu pouku.

Navedenke

- Bajec, Anton, 1952: Besedotvorje slovenskega jezika II–III, Izpeljava slovenskih pridevnikov, Zloženke, Ljubljana.
- Belostenec, Ivan, 1740: *Gazophylacium*, Zagreb.
- Bohorič, Adam, 1584: *Arcticae horulae*, Wittenberg.
- Breznik, Anton, 1926: Slovenski slovarji, v: Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede III (Ljubljana), 110–174.
- Cigale, Matej, 1860: *Deutsch-slovenisches Wörterbuch*, Ljubljana.
- Gantar, Kajetan, 1971: Adam Bohorič als slowenischer Übersetzer aus der lateinischen Sprache, v: *Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slowenen IV/2* (München), 98–108.
- Gjurin, Velemir, 1986: K začetkom slovenskega slovaropisja, v: *Slavistična revija XXXIV/4* (Ljubljana – Maribor), 365–392.
- – –, 1987: Slovensko slovarstvo do prvega knjižnega slovarja. (Magistrska naloga; vezan tipkopis, xiii + 499 str.)
- – –, v tisku: Iz problematike prvih madžarizmov v slovenskem slovarstvu, v: *Nemzetközi szlavisztikai napok III*, Sombotel.
- Harvey, Paul, 1967: *The Oxford Companion to English Literature*, Oxford.
- Hipolit (Janez Adam Gaiger), 1715: *Grammatica latino-germanico-slavonica*, Ljubljana.
- Lägreid, Annelies, 1967: *Hieronymus Megiser: Slovenisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch*, Wiesbaden.

⁴⁴ *v'taknem* – *v'kup staknem* sega tudi čez okvir tipa 2b₁, kakor smo ga definirali. Redefinicija bi morala poleg izpeljank v razmerju do podstavne besede upoštevati še razmerje med raznopedpanskimi glagoli (z isto podstavo). Ti so po navadi sopodgesla, medsebojno na isti ravni: *Bijem*, nato pa *v'bijem* – *Përbijem* – *Resbijem* – *Nutër v'bijem*. Toda *v'taknem* – *v'kup staknem* skupnega nadgesla nista mogla dobiti, ker se **taknem* v jeziku protestantov najbrž ni rabil (celo *tičem* pa le v pomenu 'zadevam, tičem se' in v tretji osebi – to zadnje sicer Bohoriču ni bilo ovira, prim. *Deshim*). – Zanimivo je, da *Nutër v'bijem* ni postavljeno takoj za *v'bijem*, ko sta obe v podgeselskem zaporedju; sta pa *v'bijem* – *Nutër v'bijem* zato z v bistvu istimi ustreznici postavljena še v poglavje V, kar morda odseva neko prizadevanje po zmeraj večji urejenosti.

⁴⁵ Ali »kompozitne«, zloženske: zveze *shiv vogël*, *hišhimalik*, *kër nepremore* so v Uricah, str. 78, obravnavane kot zloženke, prim. še protipomenko na str. 44: »Simplex, ut: pravizhën.. Composita, ut: nepravizhën«.

- Lukan, Walter, 1978: Die slovenischen Wörterbücher, v: Österreichische Osthefte XX/1 (Dunaj), 193-216.
- Megiser, Hieronim, 1592: Dictionarivm qvatvor lingvarum, Gradec.
- , 1603: Thesaurus Polyglottus, Frankfurt ob Majni.
- Pohlin, Marko, 1781: Tu malu besediše treh jezikov, Ljubljana.
- Pleteršnik, Maks, 1894-95: Slovensko-nemški slovar, Ljubljana.
- R 1578 = Register, v: Biblie... prvi deil, Ljubljana.
- R 1584 = Register, v: Biblia, Wittenberg.
- Ramovš, Fran, 1971: Zgodovina slovenske slovnice, v: Zbrano delo I (Ljubljana), 213-250. (Rokopis, nastal v prvih letih Ramovševega znanstvenega delovanja.)
- Rigler, Jakob, 1967: Register v Dalmatinovi Bibliji, v: Jezik in slovstvo XII/4 (Ljubljana), 104-106.
- , 1968: Začetki slovenskega knjižnega jezika, Ljubljana.
- Slodnjak, Anton, 1971: Die Wirkung der Arcticae horulae von Adam Bohorič auf das Schrifttum in den slowenischen Ländern von 1584 bis 1809, v: Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slowenen IV/2 (München), 122-134.
- Stabéj, Jože, 1971: Slowenisch-lateinisches-deutsches (zum Teil) Wörterbuch der Grammatik von Adam Bohorič, v: Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slowenen IV/2 (München), 144-206.
- Toporišič, Jože, 1984: Oblikoslovje v Bohoričevih Zimskih uricah, v: Seminar slovenskega jezika, literature in kulture XX (Ljubljana), 189-222.
- , 1987: (prev.) Adam Bohorič: Arcticae horulae succisivae - Zimske urice proste, (avt.) Zimske urice, prva slovenska slovnica, Prevajalsko in uredniško poročilo, Maribor.
- , 1988: Slovnica ali Slovenja jezikovna knjiga 1758, v: Wiener slawistischer Almanach XX (Dunaj), 227-236.
- Trubar, Primož, 1550: Catechismus, Tübingen.
- Vrtovčeva, Vida, 1940: O Megiserjevem slovarju, v: Slovenski jezik III (Ljubljana), 68-72.
- Wiesthaler, Fran, 1923: Latinsko-slovenski veliki slovar (A-Facilis), Ljubljana.

SUMMARY

The entries in the six homocategorial glossaries in Bohorič's grammar (1584) are arranged alphabetically. Some of them, however, seem misplaced alphabetically as well as, sometimes, with respect to their grammatical category. They are, in fact, subentries, of different types:

(1) Subentries in a semantic relation to the (preceding) main entry (the formal relation between them is nondistinctive).

(1a) Subentries that are synonymous with the main entry (*Med – Stèrd*). They are characterized by the pronoun *idem* instead of their own set of Latin and German equivalents. Some of these subentries are hyponyms rather than synonyms (*Tempèl – Zerkou*), and some are even translations of a different meaning of the Latin equivalent of the main entry (thus, *Oftèr* is claimed to be a synonym of *Gust* 'Hofpes', but in fact it is closer to an antonym: 'host' vs. 'guest'). – Similar to synonymous subentries are synonymous »headword doublets«; they do not form a separate dictionary article (*Trefhlika, ke, mersliža, ze*).

(1b) Subentries whose semantic relation to the main entry is not one of synonymy; they have their own set of equivalents rather than *idem*.

(1b₁) Subentries whose meaning is close to the one of the main entry: *Lesem* 'Repo, Serpo, krieche, Item fçando, fteige' – *Gori grem* 'A fçendo, fteig hinauff'. Such cases are very few.

(1b₂) Subentries that are antonymous with the main entry: *Glih – Nikar enåk*. Such cases are, again, few and found only in the glossaries of nomina (substantives and adjectives).

(2) Subentries in a formal relation to the main entry (the semantic relation being subsidiary): the root of the headword (of the main entry) is the same as the root of (at least one word of) the subentry.

(2a) Phrasal subentries containing the headword in its canonical or in one of its paradigmatic forms: *Tlazhim – v'kuptlazhim – zilu potlazhim; Gledam – Doli gledam – Grem gledat; Pild – Kèr pilde dela, oli sresuje*.

(2b) Monolexical subentries derived from the headword.

(2b₁) Subentries that are word-formational derivatives from the headword: *Vabim – s'vabim – isvabim, Létú – Poléti, Klizhem – Pèrklizam*. Phrasal subentries like *v'kup stolzhem* (under the main entry *Tòlzhem*) and *v'kup ftaknem* (under *v'taknem*) also belong here rather than in 2a, due to the word-formational relation between *tolči* and *stolči*, *v-takniti* and *s-takniti*.

(2b₂) Subentries that are aspectual pairs of the headword: *Luzhim – Luzham, fe Giblem – Seganem*, also *Kojlem – Rafkojlem*. As a rule, aspectual subentries are marked by *idem* (like those in 1a) and are run-on in the sense that their dictionary article is combined with the main-entry article into a single paragraph.

Some "subentries" no longer function as such, because their main entry is missing (*Refspáram* as the first headword of section *P*: presumably, *param* is missing). On the other hand, there are subentries that happen to be exactly where they alphabetically should be. Bohorič must have done a great deal of rearranging. Probably his glossaries are a re-edited Latin-based school dictionary (perhaps his own *Nomenclatura trium linguarum*).